

Vuk Trnavac*

Kant i *Zdravlje*: pute(vi)m(a) *metodoontološkog Zdravlja ((svih) drugih)*

SAŽETAK

Autor nastoji iz vlastite *metodoontološke* perspektive raskriti osnovne potke Kantova razumijevanja *Zdravlja* u kontekstu njegova idejnog projekta o *Zdravlju drugih*. Osnovna ideja istraživanja jest da se osvijetle najvažniji momenti kada je u pitanju konstituiranje pojma *Zdravlja* kod filozofa koji je omogućio cjelokupan njemački klasični idealizam – Immanuela Kanta (1724. – 1804.). U radu će biti pokazano kako je Kant razdvajao konstitutivne i normativne principe za *Zdravlje* kao što su stoički *univerzalni lijek – Dijetetika*, od onih regulativnih, poput *ljekarne i kirurgije*, jer Kant ne samo da je bio pobornik Platonove ideje jedinstva duhovnog, duševnog i fizičkog *Zdravlja*, nego je u susretu s radanjem medicine kao moderne znanosti vješto branio čuvenu krilaticu da je *bolje spriječiti nego liječiti*. Pokazat će se i da je za realizaciju ovakvog projekta bilo neophodno držati se prije svega *principa uma – filozofije kao Drugog*, ali i očuvati mogućnost sagledavanja tog, kao i drugih moralno-praktičkih problema, ali i svrha iz različitih perspektiva i time omogućiti da se (i) *Zdravlju* pristupi propucivanjem interdisciplinarnog – *par excellence metodoontološkog puta*.

Ključne riječi: Immanuel Kant, *Zdravlje*, *metodoontologija zdravlja*, *Drugi*, *drugosti*, medicina, normativno, regulativno, *Dijetetika*, *ljekarna*, *kirurgija*.

UVOD – ŠTO JE(ST) METODOONTOLOŠKO ZDRAVLJE DRUGIH?

„Danilo Pejović, jedan od naših najboljih profesora filozofije, znao je reći da za ozbiljan studij filozofije čovjek mora prije svega biti zdrav, a drugo, što je jednako tako važno, treba biti hrabar. Hrabrost, neustrašivost pred ne samo najtežim nego i najstrašnijim, stravičnim pitanjem. To vas ne smije moći pokolebati. To su dva uvjeta biti duhovno zdrav i hrabar. Ali hrabar u smislu nemilosrdno hrabar, da možete podnijeti sve.

* Odeljenje za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Čika Ljubina 18–20, Beograd, Srbija.

Adresa za korespondenciju: Vuk Trnavac, Kosančić Ivana broj 6, 21000 Novi Sad, Srbija. E-pošta: vuktrnavac@gmail.com.

Ja sam to svojedobno nazvao nemilosrdni ᾿Ερως“ – Branko Despot – *Razgovor sa uredništvom NOUS-a* (NOUS, 2023, str. 200).

Raz-umom motreći na čuvene riječi, ništa manje čuvenog rimskog pjesnika, jednog od trojice velikih (uz Ovidija i Vergilija), naravno, Horacija i njegove maksime – *sapere aude*, može se zaključiti da ne bi ni bilo Kantova prosvjetiteljskog i kritičkog projekta da on nije pratio vlastiti usud i bio dovoljno hrabar da se na jedan od najaktivnijih načina u povijesti čovječanstva *služi vlastitim raz-umom*. S druge strane, iako su ovu markantnu krilaticu i najsuvremeniji autori proglasili za *moto* baroknog *epistema*, nikako ne treba ispustiti značaj i značenje riječi koje upućuje Danilo Pejović, a priziva Branko Despot. To je svakako znao i Kant, jer postoji li neki drugi i opravdaniji razlog za njegove svakodnevne šetnje od očuvanja vlastitog tjelesnog, duševnog i duhovnog zdravlja ujedno?

Ipak, što je zaista Kant mislio o *Zdravlju* treba pokazati ovo istraživanje koje je autor već u dva navrata pokušao ustanoviti u okvirima završnog rada – „Od pojma *zdravlja* u filozofiji do *filozofije zdravlja*“ (2019.) i *diplomskog rada* – „ZDRAVLJE DRUGIH: Pokušaj uspostavljanja jedne *metodoontologije zdravlja*“ (2021.).

No, važnije od ovih dvaju jest ono potonje, jer u njemu je sadržana autorova teza da *Zdravlje* jest jedan specifičan *otvoren, prigodan, tj. pogodan odnos prema (bilo kojoj) drugosti, odnosno Drugom kao svima drugima*.

Prema tome je formirana i ideja sinteze ontologije i (opće i filozofske) metodologije u *metodoontologiju* koja teži uspostavljanju jedne *nove i (još) slobodnije ontologije misaonih puteva bez unaprijed zadatih i zacrtanih putanja* (Trnavac, 2021).

Stoga ne treba začuditi da se u takvoj misaonoj konstelaciji figura *Liječnika* svakako pojavljuje, jer to jest „jedan od prvih pravih prototipa figure drugog u jednoj idealnoj genea(n)alogiji drugosti“, kako to kaže Petar Bojanić (2009, str. 22–23) u svojoj knjizi *Homeopatije. Horror autotoxicus* iz 2009. godine, koja je svakako jedan od najvažnijih misaono-zaokruženih poticaja za realizaciju navedenih autorovih istraživanja.

U skladu s time, ovdašnji zadatak jest u *metodoontološkom* mapiranju propuniti Kantovo *Zdravlje*, raskriti ga u mreži pojmova, poput autorove figure *Liječnika* kao *subjektivirajućeg motivatora* kada se traži o*Zdravljenje* filozofije, medicine, Dijetetike, ljekarne, kirurgije i drugih drugosti i na taj način pokazati koji je zapravo bio Kantov doprinos u dolasku do, općenito uzevši, mogućnosti formiranja ideje *Zdravlja (svih) drugih*.

Imajući ovo u vidu, nije zgoreg početi s dvjema drugostima iz *domene nezdravlja* koje itekako imaju veze i direktan odnos s konceptom *Zdravlja*, pogotovo kada je u pitanju misao Immanuela Kanta, a to su svakako filozofija, medicina, kao i njihov odnos u vrijeme Kantova stvaralaštva.

KANTOVO ZDRAVLJE IZMEĐU FILOZOFIJE I MEDICINE

Philosophia est medicina anime! – helenistička izreka na latinskom jeziku¹.

Već na početku, putem najosnovnijeg intuitivnog uvida, postaje jasno da se onaj tko je omogućio njemački klasični idealizam u mnogim svojim djelima doticao i problema *Zdravlja* te će se ovdje pokušati eksplicitno pokazati koja su to glavna priricanja za kojima Kant poseže, ali i na kojim mjestima i kako on vrši to misaono propućivanje *Zdravlja*, ali i medicine u svojoj filozofiji.

Stoga, kako je odmah na početku spomenuta i medicina, prije svega treba naglasiti činjenicu koja nakon Descartesovih napora može zvučati veoma čudno, a to je postojanje uvriježenog mnijenja da se u vrijeme Kantova znanstveno-filozofskog stvaralaštva medicina tretirala kao nižerazredna *vještina*, odnosno da nema govora o tome da je imala status znanosti (Bojanić, 2009, str. 18).

Ipak, to samog Kanta nije sprječavalo da aktivno prati medicinske sporove tog doba koji su se mahom odnosili na sukob Hoffmanova mehanicizma sa Stahlovim vitalizmom. S druge strane, njegovi sljedbenici, uključujući i čuvenog Johanna Gottlieba Fichtea, veoma dug period omalovažavali su značaj medicine i farmacije, dok je u toj maniri i Johann Benjamin Erhard 1795. godine objavio svoj tekst *Über Medicin. Arkesilas an Ekdemus* u kojem jasno i bez ustručavanja izražava sumnjičavosti svog učitelja prema ovoj tada, kao što se može primijetiti, isključivo – *techne* (Bojanić, 2009, bilješka br. 1).

No, neposredan dokaz da je Kant budnim okom pratio događanja u tadašnjoj medicini je učestala korespondencija s mnogim ondašnjim kvalitetnim liječnicima, što, po Bojanićevim riječima, ima dvostruku svrhu. Prva je da čine i štite jasnu granicu između filozofije i medicine, ujedno ukidajući bilo kakve točke presjeka među njima. Druga je rušenje granice i isključivanje medicine u korist filozofije (Bojanić, 2009, str. 19).

Ovakav vazalski položaj medicine u odnosu na filozofiju kada je u pitanju odnos prema *Zdravlju* može se objasniti ne samo time što se u to vrijeme (Kanta i Fichtea) ona tretirala kao nižerazredna disciplina, a nikako kao znanost, nego što se, usprkos Kantovim prepiskama s mnogim poznatim doktorima toga vremena, poput Markusa Herza, imajući u vidu ono što on kaže u *Logici* (1800.) o *onom koji daje prednost mudrosti, pritom mrzeći znanost* (Kant, 2010, str. 30), ovakva manira može definirati kao *mizologija medicine*, koja je iskorijenjena tek pojavom Schellingove i Hegelove filozofije (Bojanić, 2009, str. 18).

¹ Nije jednostavno odrediti tko je njen autor; neki autori, npr. Owsei Temkin, (1935) referiraju na Galenov spis *De Sectis ad Introducendos*, dok neki govore da je izvorište ove misli zapisano na starogrčkom jeziku u najčuvenijem Epikurovu spisu *Poslanica Menekeju* (Voelke, 2017, sam početak Trećeg poglavlja „Zdravlje duše i sreća uma“, str. 67).

Kant je upravo u svrhu spomenutog razgraničenja filozofije od medicine u listopadu 1786. godine za *credo* svog teksta *De Medicina Corporis, quae Philosophorum est*, objavljenog na latinskom jeziku, izabrao čuvenu Platono-latinsku krilaticu (*Curandum esse, ut sit) Mens sana in Corpore sano*. Dakle, prije pisanja nekih od kapitalnih djela za praktički i poetički dio njegove filozofije, Kant se u navedenom tekstu *O zdravlju tijela koje je stvar (zadatak) filozofa* kolebao o tome koji su zadaci figura filozofskog, a koji medicinskog *Liječnika*.

Prvobitno Kant dolazi do zaključka da se spomenuta granica očituje u tome da liječnik, usmjeravajući se na *samo tijelo*, ima kompetenciju liječiti pomućenost(i) duše, dok nasuprot njemu stoji filozof, koji kao *figura Liječnika* ima zadatak da spomenuto tijelo ozdravljuje putem *duhovnog utjecaja* (Bojanić, 2009, str. 20)².

Nedugo zatim, Kant se ipak odlučuje da u konačnici naruši simetriju, odlučujući se za filozofa kao istinsku *figuru Liječnika* koja treba liječiti, dok je zadatak tradicionalnog liječnika da samo mimikrijom i performativno *igra ulogu filozofa*. Na koncu, Kant smatra da *vlast nad duhom (mentis regimen) jest vlast čije zakone propisuje filozof!* (Bojanić, 2009, str. 20–21)³.

Shodno tome, treba se složiti sa stavom Petra Bojanića koji smatra da postoji nadmoć svojevrstne *kantovske duhovne medicine* nad tradicionalnom empirijskom, zato što „moralno-praktička filozofija (kao takva) opskrbljuje jednu opštu medicinu“ (Bojanić, 2009, str. 28).

Imajući u vidu ovakav zaključak, može se smatrati da je o ovoj temi dovoljno rečeno, ali će o ovoj napetosti između filozofije i medicine biti i riječ u poglavlju koje slijedi, kada budu objašnjavana Kantova priricanja *Zdravlju* u kontekstu njegova djela iz 1798. – *Spor o fakultetima*.

KANTOVA (KASNIJA) PRIRICANJA ZDRAVLJU

„Zalud se trudiš boli! (*Nihil agis dolor*)(...) nikada neću priznati da si zlo.“ – Posejdonije (135–51. pr. Kr.), Ciceronov prijatelj i učitelj (Kant, 1999, str. 85)⁴.

² Bojanić ovdje navodi i nekoliko izdanja na raznim jezicima tog spisa *De Medicina Corporis, quae Philosophorum est*.

³ Normiranje u smislu *Zdravlja* će kasnije u *fenomenologiji zdravlja* biti važno i Georgesu Canguilhemu i Michelu Foucaultu.

⁴ Na ovo mjesto se referira i u bilješci br. 3 na str. 97–98. Petar Bojanić (2009, str. 22–23) je ovom *credo* maksimum nazvao cjelokupno drugo poglavlje, str. 17–39.

Ne može se reći da osim Petra Bojanića i autora uopće ne postoje istraživanja i istraživači koji su pokušali odgonetnuti kakve su to drugosti i tko je i kakav sve može biti *Drugi/(-a)* u odnosu na *Zdravlje* za Kanta⁵.

S druge strane, imajući sve dosad rečeno u vidu, kada se govori u općenitom smislu, logično je da on o *Zdravlju* najartikuliranije i najjezgrovitije progovara naročito u svojim kasnijim radovima, te se Kantov stav o poziciji *Zdravlja* u okvirima moralno-praktičke filozofije može vidjeti već u *Zasnivanju metafizike morala* (1785):

„Nemoguće je zamisliti igde išta u svetu, pa čak ni izvan njega, što bi se bez ograničenja moglo smatrati dobrim, osim jedino *dobre volje*. Razum, duhovitost, moć suđenja i kako se već inače mogu nazvati talenti duha, ili smelost, odlučnost, istrajnost u sprovođenju odluka, kao osobine *temperamenta*, bez sumnje su u izvesnom pogledu dobre i poželjne; svi ti prirodni darovi mogu postati krajnje zli i štetni, ako volja, koja treba da ih upotrebi i čija se osobena kakvoća zbog toga zove *karakter*, nije dobra. **Sa prolaznim darovima je isto tako. Vlast, bogatstvo, čak i zdravlje i čitavo dobro jednog čoveka i njegovo zadovoljstvo sa svojim položajem, obuhvaćeni imenom sreća, ulivaju smelost, a time češće i obest, ako ne postoji neka dobra volja koja ispravlja njihov uticaj na duševnost, pa time i celokupan princip delanja, čineći ih opštesvrhovitim**; a da i ne spominjemo da nijedan uman i nepristrasan posmatrač nikada neće osetiti dopadanje prilikom posmatranja neprekidnog blagostanja nekog bića, koje ne ukrašava nijedna crta neke čiste i dobre volje, i tako izgleda da dobra volja sačinjava neophodan uslov čak dostojnosti umnog bića da bude srećno“ (Kant, 2008b, str. 15–16)⁶.

Dakle, jasno je da Kant na ovom, ali i drugim mjestima u okviru ove knjige (Kant, 1785, str. 25, 51, 56), *Zdravlje* podvodi pod *prolazne darove ljudske sreće*, koji nemaju nikakav značaj za čovjekovu dušu, ako njima ne koordinira neka **dobra volja koja cjelokupan princip djelovanja čini općestvrhovitim**. On smatra da sreća ima takav status jer: „čovjek nije kadar da sa potpunom izvesnošću odredi na osnovi nekog principa šta će ga zaista učiniti srećnim, i to zbog toga što bi mu radi toga bilo potrebno sveznanje“ (Kant, 1785, str. 56).

Stvari s ovim ključnim pojmom u domenama moralno-praktičke filozofije ne stoje ništa (mnogo) drugačije ni u prvom kapitalnom djelu iz ove filozofske domene, druge među *Kritikama*, iz 1788. – *Kritici praktičkog uma* (*Kritik der praktischen Vernunft*), jer u tom djelu Kant *Zdravlje*, ponovo u *paketu* s umješnošću i bogatstvom, podvodi pod *ljudsku sreću*, dodajući kako „svoja sreća nikada ne može neposredno da bude dužnost, a još manje može biti princip svake dužnosti“ (Kant, 1979a, str. 110–111).

⁵ Za to kako su oni kritizirani iz judeokršćanske perspektive postavljenog *Zakona o zdravstvenoj zaštiti* pogledati Vlahović (2020, str. 295–323).

⁶ Bold prim. aut. V. T.

Kada je u pitanju tematika *Zdravlja* u odnosu na treću *Kritiku*, ono što je Hans-Georg Gadamer primijetio u tekstu *Život i duša* (1986), da je Kant u svojem sljedećem kapitalnom djelu, *Kritici moći suđenja* (ili *Rasudne snage – Kritik der Urteilskraft*) samo dvije godine kasnije (1790) „pokazao da ono što je živo moramo misliti kao jedan jedinstveni organizam a ne kao saradnju zamenljivih delova mašine“. Gadamer (2021, str. 60) dodaje da: „Time je neizbežno priznati da ono što je živo svagda sadrži nešto od te sposobnosti za sebe samo. Kant je lepo pokazao da nijedan organ ljudskoga tela nije samo sredstvo za neku drugu svrhu nego da je uvek u isti mah i svrha. Tako se jedinstvo uspostavlja na diferenciran način“.

Ono što se također može primijetiti kada je ovo djelo u pitanju jest da se königsberški mislilac i dalje usmjerava k pitanju *dobrog*, jer pod taj pojam podvodi propise za održavanje *Zdravlja* (Kant, 1975, str. 7–8), ali svakako naglašava da ono ostaje u domenama moralno-praktičke filozofije ističući da: „Zdravlje je neposredno prijatno svakome ko je zdrav (bar negativno, to jest kao odstranjenje svih bolova)“ (Kant, 1975, str. 98).

Ipak, Kant (1975, str. 97–98) nastavlja da preduvjet toga da se *Zdravlje* može okarakterizirati kao *dobro*, koje za njega jeste: „ono što posredstvom uma izaziva dopadanje pomoću čistog pojma“, jest da se ono mora *umom usmjeriti na svrhe*, kako bi predstavljalo stanje koje subjekta čini *ornim za sve poslove*.

Dakle, ne priopćuje li Kant ovdje da *dobrog Zdravlja* ili *Zdravlja kao dobra* nema bez *svrha* kao *drugosti*?

Međutim, kako spomenute svrhe trebaju biti umom usmjeravane, nikako ne treba začuditi ni njegov možda ključni stav o *Zdravlju*, upravo iz tog doba, tj. godinu dana prije treće *Kritike*, dakle 1797. u čuvenom teksta *O vječnom miru u filozofiji* Kant (1999, str. 84) nedvojbeno *svim drugima* stavlja do znanja da „**zdravlje (status salubritatis) jeste razložni (neposredni) učinak filozofije**“⁷.

Jednostavnije rečeno, ako se umom upravlja *drugostima*, odnosno svrhama *Zdravlja*, bez kojeg ono ne može biti (Kantovo) dobro, onda bi se on svakako složio da filozofiji imaju status figure (umnog) *Liječnika*, a da filozofija *par excellence* jest *motiv lijeka!*

Još jedan dokaz za upravo takav zaključak jest u tome što je Kant u već spomenutom tekstu – *Spor(u) o fakultetima*, u jesen 1798. ovaj *univerzalni lijek (Universalmittel)*, koji kao spomenuti latinski *mentis regimen* vodi, propisuje, ustanovljava, pa i nadzire

⁷ Na ovome Kant posebno insistira u poglavlju: „O fizičkom učinku filozofije“ primjećuje se u: Bojanić, P., Beograd 2009., str. 36.

moralno-praktička filozofija, a ne medicina, konačno imenovao imenicom ženskog roda – *Diätetik*⁸.

Samo-postavljajući princip *Dijetetike* koji određuje *način života* (*Lebenweise*), ali i *prvobitni stav* (*Grundsatz*) i *načelo* (*Princip*) jest *stoicizam* (*sustine et abstine*), koji proširuje praktičko-moralnu aretologiju na medicinu, koja je, kao što je već rečeno, samo kao *dijetetika normativna* i u stanju da preduhitri bolest(i), dok se *terapeutika* kao *ljekarna* ili *kirurgija* bavi liječenjem koje poseže za vanjskim drugostima, tj. fizičkim sredstvima i puko je *regulativna*⁹. Prateći doslovno Kantove riječi (1979b, str. 180), to zvuči ovako:

„Lekarstvo je filozofsko (*philosophisch*) kada prosta moć ljudskog uma gospodari (ili rukovodi) čulnim osjećanjima putem jednog samo-postavljajućeg principa koji određuje način života (*Lebensweise*)... Nasuprot tome kada se pomoć pruža izazivanjem ili odvrćanjem ovih osjećaja putem vanjskih fizičkih sredstava (apotekom ili kirurijom), onda je lekarstvo puko empirijsko i mehaničko“¹⁰.

Ovakav Kantov postupak, kako smatra Petar Bojanić je: „poslednja provera legitimnosti njegove filozofije“. Ipak, ovaj interpretator smatra da snagu kritičke filozofije koja *rađa mir* u filozofiji i svijetu prvo treba provjeriti „bilo koje telo ili samo Kantovo telo“. Bojanić (2009, str. 28–31) nastavlja stavom „da ako filozofija može da obezbedi *zdravlje drugih* pojedinačno (sa Kantom na čelu), onda bi i njegovi *nacrti večnog mira u filozofiji* bili sasvim opravdani“.

Međutim, po Kantovu mišljenju kritička filozofija zaista vodi k *miru svih drugih* zato što je još od pojave *stoicizma*, čiji je Kantova filozofija ovakav ili onakav nasljednik, i to naročito uz posredstvo spomenute *Dijetetike* (dijete), filozofija već bila u stanju spriječiti *bolest* (bude, kako je rečeno, *normativna*), da lijечи, da *bol* stavlja u sasvim drugi plan i da pokušava odložiti ili uništiti „veliku nesreću raspadanja živog (čovekovog) tela“ (Bojanić, 2009, str. 31)¹¹.

⁸ P. Bojanić u bilješci br. 2 na str. 20–21. naglašava činjenicu da će se kasnije, kada Kant upotrebljava imenicu ženskog roda *Diätetik*, ona odnositi na *regimen*, što na latinskom, a neki je tako prevode i na engleski, znači rukovođenje, upravljanje ili čak propisivanje i nadziranje.

⁹ Bojanić se kasnije na str. 28., navodeći kako se Kant gnušao magijskog i brutalnog u medicini, pita: „da li je taj „stoički lek“ imao uopšte svoje opravdanje u Kantovoj moralnoj filozofiji? Zar taj „istinski“ lek u moralnoj filozofiji nije postao otrov za organizam u ovom mučnom i preteranom nadmetanju sa medicinom?“ Odmah nakon ovoga on citira jedno tekst-pismo Hufelandu iz 1798. u kojem Kant kaže da upravo „moralno-praktička filozofija opskrbljuje jednu univerzalnu ili opštu medicinu (*Universalmedizin*) i da ona možda nije sve u njoj, ali da nema nijednog recepta u kojem filozofija nije sastojak“.

¹⁰ Prevod prim. aut. V. T. – „*Medical science is philosophical when the sheer power of man's reason to master his sensuous feelings by a self-imposed principle determines his manner of living. On the other hand, if medical science seeks the help of external physical means (drugs or surgery) to stimulate or ward off these sensations, it is merely empirical and mechanical.*“. Vidite i: Bojanić, str. 21–22., 28–29. Već je spomenuta važnost normativnosti za Zdravlje kod Canguilhema i Foucaulta.

¹¹ Naime: „Proglaš (Najavu) skorog završetka jednog traktata o večnom miru u filozofiji“ ili kako Bojanić taj tekst prevodi s „Blagovest o skorajšnjem okončanju traktata o večnom miru u filozofiji“ konzultiran je (i već citiran u

Dakle, iako bi ovakva *filozofija zdravlja* koja uspostavlja *vječni mir* bila opravdana ako bi osigurala *Zdravlje (svih) drugih*, Petar Bojanić smatra da Kantovu kritičkom projektu to ipak nije pošlo za rukom, jer je sve njegove *dinamis* (moći) *filozofije* moguće podijeliti u *četiri registra (protokola) prevlasti kritičke filozofije* koji se međusobno *dopunjuju i podudaraju*, a oni su:

1. „*Militantnost filozofije u nadmoći nad ostalim fakultetima*“

Prvi registar se tiče Kantovih ratničkih metafora i analogija u svim dijelovima njegova sustava, *militarizma kritičke filozofije*, kao i *filozofskog militarizma* u okviru „nadmoći filozofskog fakulteta nad ostalima“ koji su *tobože* uvjet *općeg mira* i *Zdravlja* unutar filozofije uopće, a on je *dijalektički*, može se reći, kako smatra Bojanić, i originalan po tome što je upravo ta *militantnost filozofije* pretpostavka *Zdravlja svih drugih* i *Vječnog mira*, te se ovdje postavlja generalno pitanje odnosa filozofije i rata kod Kanta (Bojanić, 2009, str. 33–35).

2. „*Nadzirački karakter filozofije – Medicinska policija*“

Drugi protokol posvećen je „polemološkom (*nadziračkom*) potencijalu filozofije“ i srodnosti medicinskog i filozofskog fakulteta, jer oni u zajedničkom *projektu* trebaju uspostaviti *medicinsku policiju* koja ima za zadatak bdjeti da stručni liječnici budu oni koji će savjetovati koja se filozofija treba proučavati (Bojanić, 2009, str. 35–36)¹².

3. „*Filozof kao preventer bolesti koja je rat i uspostavljač Zdravlja koje je mir*“

Dakle, Kant koji je ranije oklijevao da filozofa definitivno odredi kao *terapeuta* ili *preventatora bolesti* zbog vlastitih ispovijesti u kojima sada u okvirima trećeg registra: „priznaje da je nemoguće znati da li je neko *zdrav* ili nije (osećati nije dovoljno) nego da je bolest uzrok bilo koje smrti i nešto što je *a priori* prisutno u svakom organizmu“ (Kant, 1979b, str. 180–185).

Bojanić zaključuje da je *bolest* tako kod Kanta komplementarna s *ratom*, dok s one strane jesu komplementarnost *Zdravlja* s *mirom*, koji se tek trebaju postaviti (*Satzunguju*) – *ustanove (institucionaliziraju)* svakako djelatnošću filozofa, ali Bojanić smatra da „ova delatnost, naravno, nikada nije lišena nasilja“ (Bojanić, 2009, str. 36–37, 40). I nakon toga ostaje i četvrti protokol:

4. *Filozofija kao muško, besposredničko liječenje bolesti*

U okviru četvrtog protokola Bojanić navodi da Kantovo filozofsko držanje, koje ne podrazumijeva nikakvo Hegelovo posredovačko *lukavstvo uma – umetnuti objekt* (npr.

okvirima *creda* poglavlja) u Kant (1999, str. 84–85), a na ovo se referira u bilješci br. 1 na str. 97. Original ovog teksta koji je Bojanić koristio jest: *Verkündigung des nahen Abschlusses eines Tractats zum ewigen Frieden in der Philosophie*, 1797.

¹² Uz primaran izvor: Kant, 1999, str. 84–85.

„anesteziju“ ili „protezu“, već zahtijeva da se *filozofira muški* i time momentalno prekine, ali ne i ukine, **bol, bolest ili rat**, ima za rezultat još četiri *miniprotokola*: a) uobrazilja kao hipohondrija; b) istinski bol, smrt ili zlo; c) mogućnost zla ako je filozof čistač, a ne samo preventer; d) filozofija kao eliminator, odnosno preventer viška uobrazilje, posjeduje zadatak da uspostavi režim *vječnog mira i Zdravlja* koji počivaju na nekom obliku nasilja (Bojanić, 2009, str. 28–32, 36–37).

Shodno svemu dosad rečenom, po Bojanićevu mišljenju (2009, str. 31–32), u ovim protokolima ne bi bilo ničeg problematičnog da: „svi oni a priori počivaju na nasilju i nesvakidašnjoj svireposti, a tajnu ovog *a priori* naznačuje sam Kant kada govori o svom nasumičnom objektu (ime: „Ciceron“) i asocijacijama koje on u njegovom duhu pobuđuje“.

Ipak, djeluje da Bojanić nešto kasnije odjednom postaje, može se reći, pomalo i *nasumičan* u argumentaciji te kaže da ova Kantova ili Ciceronova gesta jesu samo (možda) podloga i uvod u jednu potpuno *alternativnu metodu liječenja*, koja je nedugo zatim bila prepoznata kod kasnijih autora i imenovana kao *Homeopatija*, koja dijeli naziv s ovdje često citiranom knjigom ovog autora koji svoje izlaganje o Kantu završava riječima:

„Um ili filozofija (filozofiranje) kao lekarstvo je strukturisano kao homeopatija... Suprotstavljanje filozofije alopatiji (apotecijama) ili hirurgiji, o kojoj govori Kant, moglo bi da se obrazloži u nekoliko hipoteza: filozofija se „dodaje“ telu koje boluje, ali one ne olakšava bol – filozofija nije melem nego je otrov (‘ratna’ (polemološka) stvar) filozofiranje je neprijatelj bolesti i smrti koje razjedaju i rasturaju telo; filozofija je „činilac“ tela, ali i „dodatak“ koji ga truje i plavi u velikim količinama. Da li se onda t(c)elo zacjeljuje, zapravo, u otporu prema filozofiji?“ (Bojanić, 2009, str. 38–39).

Na osnovi dosad rečenog može se zaključiti da Petar Bojanić (2009) smatra kako je Kant mislio da ta *moć koja ozdravljuje*, u stilu veoma prepoznatljive krilatice da je *bolje spriječiti, nego liječiti*, jest *upravo um il/i filozofija*, koja se ipak uspijeva na neki način suprotstaviti samim subjektima, ili obratno rečeno, da sami ljudi, *um i filozofiju* sebi (samo)suprotstavljaju, što je suština ovog Kantovog obrta, kako to vidi ovaj često spominjani autor. Ipak, Bojanić (2009, str. 41) smatra da kod Kanta *um il/i filozofija*, ovaj put u ulozi *figure Liječnika* imaju status *Drugog* (fra. o *allos*) koje forsira to *samopostavljanje i uspravljanje jednog tijela* koje se nasuprot tome neprestano odaje raspadanju i iščezavanju.

Na kraju krajeva, ovime se utire put i objašnjenju toga koliko važnost za Kanta ima Posejdonijeva maksima iz *credo* citata poglavlja, kao i druge stoičke upute o *Zdravlju*, ali i zašto on tako *direktno pristupa bolesti*, i nalazi najbolje stoičko-povijesno-reminiscencijske načine. Naime, razlog za ovakav pristup Kant vidi u vlastitoj neprihvatljivosti postajanja *hipohondrom*, odnosno *Hvatačem cvrčaka (fantastom)*

najbrižnije vrste (Kant, 1996, str. 109)¹³, što mu se po nekim svjedočenjima potencijalno i događalo u zrelijim godinama u napadima kostobolje¹⁴, ali što je, treba naglasiti, opisivao u okvirima svog *sojevernoga praktikuma ljudskosti* iz 1798. godine, odnosno, kako ga Simo Elaković u knjizi *Kant naš savremenik* (2015) imenuje – *Kako postati „sam svoj majstor“*¹⁵, svakako čuvenog, kasnog djela – *Antropologija u pragmatičnom pogledu* (Kant, 2003, str. 96–97).

Međutim, da u kontekstu konstituiranja koncepta *Zdravlja*, kod Kanta ipak *nije sve tako kasno*¹⁶, nego da je također veoma logično da je königsberški mislilac o ovoj tematici mislio i dosta ranije, a (i) pisao u svojim ranim četrdesetim(a), pokazat će sljedeće poglavlje.

KANTOVA (RANA) PROPUCIVANJA ZDRAVLJA

„U opštoj tišini prirode i mirovanju čula, sakrivena moć spoznaje besmrtnog duha govori neizrecivim jezikom i daje nerazvijene pojmove koji se mogu dobro osetiti, ali ne i opisati. Ako među mislećim stvorenjima ove planete ima podlih bića koja, bez obzira na sve draži kojima ih mami tako veliki predmet, jesu u stanju čvrsto da se drže služenja ispraznosti, kako li je nesrećna ova kugla što je odgojila tako bedna stvorenja? Ali kako je, s druge strane, srećna pošto joj je među svim uslovima vrednim prihvatanja otvoren put da se dostigne blaženstvo i uzvišenost, koja je beskonačno daleko uzvišena iznad preimućstva koje najkorisnije udešenje prirode može dostići u svim svetskim telima“ – Immanuel Kant, *Opšta istorija prirode i teorija neba* (1755, prema Kant, 2016, str. 144).

Naime, riječi *Grille* i *der Grillenfänger* koje tvore „analogiju između cvrčka, hipohondra i ćudljivog čudaka“, ponovo po svjedočenju Petra Bojanića (2009, str. 13), „pojavljuju se u svim Kantovim tekstovima o medicini i nezi tela“¹⁷. I autor ovih redova je suglasan s Bojanićem da „hvatanje samoga sebe i demistifikacija samotlačenja, strave samotrovanja (*horor autotoxicus*) i gubljenja imuniteta“ u vidu Kantovih zapisanih *konfesija* (ispovijesti) datiraju iz desetljeća nakon objavljivanja spisa iz *Metafizike prirode*, točnije 1764. godine i spisa *Ogled o bolestima glave* (*Versuch*

¹³ U konzultiranom izdanju na engleskom jeziku ova rečenica glasi: *The hypochondriac is a capricious fellow (a visionary) of the most pitiful sort.*

¹⁴ I o ovome govori Bojanić, na str. 12–13. često citirane knjige i navodi citat upravo ovako kako stoji u samom originalnom tekstu na njemačkom jeziku i napominje da Kant u *Antropologiji* skoro da i ne razdvaja hipohondriju od melankolije (o kojoj i Aristotel u *Metafizici* govorio kao također o jednom od izvornih *pathosa* filozofije i filozofiranja) uz dodatno pojašnjenje „izgleda da je hipohondrija kompliment, dok je melanholija čak i poželjna pošto melanholik vidi i analizira svet jasnije od drugih“.

¹⁵ Konzultirati Elaković (2015., str. 177–237).

¹⁶ Kao npr. ovaj, za ovdašnju veoma značajan tekst na njemačkoj gotici: Kant [1798].

¹⁷ I pogotovo bilješka br. 2.

über die Krankheit des Kopfes) i *Rasprava o osećaju lepog i uzvišenog* (*Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*) (Bojanić, 2009, str. 13).

Prvonađeni je značajan upravo zato što se, kao što je rečeno, već tu može detektirati detaljan opis, za Kantovo *Zdravlje* veoma važne, *hipohondrije* kao oboljenja: „u kojem kao nigde drugde nije prisutno fantastično mentalno stanje“ (Kant, 2011, str. 211), te subjekta, odnosno, onog(a) što podliježe iza ove bolesti – *hipohondra* koji – „ni o čemu ne govori toliko rado, kao svojoj slabosti, te da voli da čita medicinske knjige, ali i posvuda prepoznaje vlastite nesreće; dok, čak samoiznenadujuće, u društvu može biti dobro raspoložen, mnogo se smejati, dobro jesti, i uopšteno (o)davati utisak zdravog čoveka“ (Kant, 2011, str. 212).

U nastavku on, slijedeći već vidljive misaone korake tradicionalnog poimanja *Zdravlja* kao umjerenosti, govori da su sva ovakva i slična stanja *fantastičnih manija*, nešto što je pretjerano za *zdravu glavu* (Kant, 2011, str. 212)¹⁸. Ovakav stav je veoma sukladan i Kantovu, dvije godine kasnijem, pisanju o fantazijama kao duhovnim pojavama, u tekstu *Snovi vidovnjaka protumačeni snovima metafizike* (*Träume eines Geistesehers, erläutert durch Träume der Metaphysik*, 1766.) kada na jednom mjestu čuveni Königsberžanin kaže:

“Ta vrsta pojava ne može biti nešto jednostavno i obično, nego se postiže samo u osoba kojima organi imaju neobično veliku podražljivost; oni slike fantazije u skladu sa unutrašnjim stanjem duše harmoničnim gibanjem više pojačavaju negoli što se to događa ili treba događati na običan način u zdrava čovjeka” (Kant, 2008a., str. 40).“

Nešto potom, u ovom djelu, tj. „Trećem glavnom poglavlju. Antikabala. Fragment obične filozofije o tome da se dokine zajedništvo s duhovnim svijetom“, nakon pogrješnog citiranja Aristotela, umesto Heraklita, Kant (2008.a, str. 44) dodaje i da:

„U izvjesnoj srodnosti sa sanjarima uma stoje sanjari osjetilnosti, i među njih se ubrajaju obično oni koji katkad imaju posla s duhovima, i to iz istog razloga kao prethodni, jer oni vide nešto što ne vidi niti jedan drugi zdrav čovjek te imaju svoje vlastito zajedništvo s bićima koja se nikome, ma kako dobra osjetila imao, inače ne otkrivaju“.

S druge strane, imajući u vidu i drugospomenuto Königsberžanovo djelo iz 1764. godine, treba naglasiti da korpus onoga *Što Kant duguje Rusou?*¹⁹ jest neophodno proširiti i na nastavak tradiranja i *baštinjenja* centralne ideje francuskog filozofa o **Zdravlju kao jednom prije robusnom nego divljem, ali svakako naturalističkom konceptu**. Naime, Kant u *Raspravi o osećaju lepog i uzvišenog* nesumnjivo tvrdi kako

¹⁸ O svemu tome, a prije svega u smislu pjesničkih slika (fantaz(a)ma) i senzacija počinjem pisati malo ranije, na str. 210.

¹⁹ Referira se na rad istoimenog naslova Igora Cvejića objavljen u časopisu *Filozofija i društvo* 3 (2012) XXIII, str. 163–175.

sav čar dojma koji kod muškaraca (*plemenitog spola*) izazivaju crte lica i stas žena (*lijepog spola*) iskonski jest „ispletena oko polnog nagona“. On nastavlja riječima: „Priroda ide za svojim velikim ciljem i sve finese koje se pridružuju, ma kako izgledale udaljene od toga, nisu ništa drugo do ukrasni okvir i svoju draž crpu na kraju krajeva iz istog izvora. **Zdrav i sirov ukus, koji se uvek drži blizu ovog nagona**, ne obazire se mnogo na draži otmenog držanja, crta lica, očiju žene itd., itd., i pošto mu je u stvari stalo samo do pola, on u finoj osjetljivosti drugih vidi samo prazne tričarije“ (Kant, 1988., str. 46–47)²⁰.

Međutim, da u kontekstu *Zdravlja* ne bude ipak ni sve tako *robustno*, pobrinuo se Kant u komentarima (primjedbama) na ovaj spis, koje je objavio te i sljedeće godine, jer je iz domene estetskog, vratio naglasak na korištenje pridjeva *zdrav* u *etičke svrhe* ili riječju:

„Razlika između lažnog i zdravog morala je u tome što prvi traži samo protivotrove za bolesti, dok se drugi brine da uzroci ove bolesti uopće ne postoje. Ugled, ako ukazuje na uzvišenost, je ono što svetli, ako ukazuje na lepotu, to je lepo, ili, također, ukras finoće ako je umetan (neprirodan). Među svim vrstama ukrasa postoji i moral!“ (Kant, 2011, str. 85)²¹.

U skladu s time ide i nešto kasnija opaska da: „Prirodno ljudsko biće *treba da bude* umereno (i) to ne zbog budućeg *Zdravlja* (jer ono ne predviđa ništa), nego radi blagostanja u sadašnjem trenutku (Kant, 2011, str. 101)²².

U ovim gore navedenim Kantovim riječima sasvim se jasno pokazuje (i) istinitost uvida Aleksandra Petrovića da se kod Kanta *namjerna teleologija* „konstituiše kao *trebanje (Sollen)* koje sadrži nužnost različitu od one fizičko mehaničke“ (Petrović, 2016, str. 571–572).

Dakle, postaje objelodanjeno da se kod Kanta *Zdravlje* gotovo apodiktički p(r) ojavljuje kako u svijetu i svrhama nužnosti onog *prirodnog zvjezdanog neba*, tako, ako ne i još intenzivnije, značajnije i potrebnije i kroz uzuse *moralnog zakona u čovjeku* koji se putem vlastite (kategoričke) dužnosti ima starati kako o vlastitu, tako i o ***Zdravlju (svih) drugih!***

²⁰ Nešto kasnije na str. 48. usporedi „zdravu boju“ s blijedom koja se dopada ženama, dok, kada u Četvrtom odjeljku govori o „Nacionalnim karakterima“ na str. 62. tvrdi kako: „U ljubavi Nemač i Englez nisu veliki probirači, nešto malo su osjetljiva ali više **zdrava i sirova** (u citiranom izdanju na engleskom jeziku na str. 56. je upravo iskorišćen pojam *robustno(sti) ukusa*“. Bold prim. aut. V. T.

²¹ Primjedba br. 22. Upućena prema strani 11. Na 2:211.

²² Prijevod, bold i kurziv prim. aut. V. T. Primjedba br. 40. Upućena poslije strane 26. Na 2:218.

UMJESTO ZAKLJUČKA – KANT KAO METODOONTOLOG ZDRAVLJA

„Od-već (ne)poznati put(evi) *Zdravlja* i putanje *zdravlja* su kao i sve ostalo podložni promenama, jer zdravlje kao cilj ne iščezava!“ (Trnavac, 2021, str. 11)²³.

Ovo istraživanje ne samo da je pokazalo na koje je sve načine *Zdravlje* kod Kanta uspjelo proputiti, preputiti i premostiti sve, unaprijed, implicitno i(li) eksplicitno prokazane, naizgled nepremostive jazove, koji se prečesto pririču Kantovu kritičkom projektu, nego je i osvijetlilo mišljenja drugih *drugih* o ovoj problematici.

Naime, kao što se uslijed utvrđivanja postojanja *samoodnosa* (kao samopostavljanja i samoupravljanja tijela) Petar Bojanić usudio izdati dijagnozu kako se već kod *Kanta Um i(li) Filozofija pojavljuju kao Drugi* i predstavljaju začetak onoga što je dodatno razvijeno kod Badera, Novalisa, Schellinga i Hegela, kada se filozofiranje (konačno) strukturira kao *homeopatija koje je ratna stvar i kako činilac, tako dodatak tijelu koje truje*, tako su značajni mislioci i prije i poslije njega, koji su, kao istinski lučonoše ukazali na mogućnost da upravo *Kantova kritička filozofija* bude dobra potka da se možda upravo (i) *Zdravlje* uzme za „najviši interes“ *Uma tj. Filozofije*. U takvoj postavci, (i) *zdravo konstituiranje*, za koje, *implicite*, a sada i *explicite* prizvani Deleuze, ima problem da jasnije *metapozicionira* u odnosu na izvorno datu kantovsku poziciju, sigurno može biti ostvareno²⁴, jer ga usuglašavajući se s onime kako Hannah Arendt (Divjak i Milenković, 2005) odjeljuje Kantov od Platonova projekta, na tom *zelenomisaonom zdravonosnom igralištu tamo (negdje), ne čekaju samo filozofi, već svi drugi ljudi sa zdravim srcem i svijetlom pameću*²⁵!

Shodno svemu do sada rečenom, svakako se ne može poreći ni tvrdnja Igora Eterovića da je „interdisciplinarnost kao način mišljenja implicitna Kantovoj filozofiji“ (Eterović, 2017, 260), odnosno da se *ukupna uvjerljivost njegova filozofskog sustava* zasniva na pretpostavci *pluriperspektivizma*, a time i *metodoontologi(zaci)je mnogih pojmova, pa tako i Zdravlja*.

Za sam kraj ostaje pitanje i za one koji misle da su sasvim adekvatno odgovorili Kantovim zahtjevima iz posljednjeg paragrafa *Kritike čistog uma* (Kant, 1970,

²³ *Credo* citat (iz) *Uvodničarenja*.

²⁴ Gilles Deleuze, „Kantova kritička filozofija“ u Divjak i Milenković (2005, str. 61).

²⁵ Hannah Arendt, „Predavanja o Kantovoj političkoj filozofiji“, u Divjak i Milenković (2005, str. 137–144). Parafrazirano je ono na što ona na str. 142. referira *Prve Kritike*: „najviša filozofija nas ne može odvesti dalje nego što to čini ona svetlost kojom je ona obdabila i najobičniji ljudski razum.“ U: Imanuel Kant, *Kritika čistoga uma*, Kultura, Beograd, 1970., ali je Adriana Zaharijević koristila BIGZovo izdanje iz 1990. i pozvala se na str. 493.

str. 617) i njegovu *putanju učinili carskim drumom*²⁶, jesu li to zaista postigli *u i s* (potpunim) *Zdravljem i nadom u Spasenje!*?

LITERATURA

- Bojanić, P. (2009). *Homeopatije. Horror autotoxicus*. Beograd: Službeni glasnik.
- Despot, B. (2023). Razgovor. *NOUS*, 1(1), 187–200. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Divjak, S. i Milenković, I. (2005). *Moderno čitanje Kanta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Elaković, S. (2015). *Kant naš savremenik*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Eterović, I. (2017). *Kant i bioetika*. Zagreb: Pergamena.
- Gadamer, H. G. (2021). *O skrivenosti zdravlja. Članci i predavanja*. Beograd: Dosije studio.
- Kant, I. [1798]. *J. Kant von der Macht des Gemüths durch den bloßen Vorsatz seiner krankhaften Gefühle Meister zu seyn: Ein Schreiben an Herrn Hofrath und Professor Hufeland. über dessen Buch die Kunst das menschliche Leben zu verlängern*. Königsberg und Jena.
- Kant, I. (1970). *Kritika čistoga uma*. Beograd: Kultura.
- Kant, I. (1975). *Kritika moći suđenja*. Beograd: BIGZ.
- Kant, I. (1979a). *Kritika praktičkog uma*. Beograd: BIGZ.
- Kant, I. (1979b). *The Conflict of the Faculties. Der Streit der Fakultäten* (bilingvalno izdanje). New York: Abaris Books, Inc.
- Kant, I. (1988). *O lepom i uzvišenom*. Beograd: Grafos.
- Kant, I. (1996). *Anthropology from a Pragmatic Point of View* (original: *Antropologie in pragmatischer Hinsicht*, 1798.). Chicago: Southern Illinois University Press.
- Kant, I. (1999). Announcement of the Near Conclusion of a Treaty for Eternal Peace in Philosophy. *Raising the tone of philosophy: late essays by Immanuel Kant, transformative critique by Jacques Derrida* (original: *Verkündigung des nahen Abschlusses eines Tractats zum ewigen Frieden in der Philosophie*, 1797. iako nosi oznaku listopadnog mjesečnika iz 1796. prim. aut. V. T.). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Kant, I. (2003). *Antropologija u pragmatičnom pogledu*. Zagreb: Naklada Breza.
- Kant, I. (2008a). Snovi vidovnjaka protumačeni snovima metafizike. *Ogledi o vidovitosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Kant, I. (2008b). *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: Dereta.
- Kant, I. (2010). *Logika*. Kragujevac: Imperija knjiga.
- Kant, I. (2011). *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2016). *Metafizika prirode: odabrani spisi*. Novi Sad: Akademaska knjiga, PMF.
- Novaković, T. (2010). *Atomika Kantove Kritike čistog uma. Načela praktične logike*. Beograd: Desire.
- Petrović, A. (2016). *Fizis i kosmos: priroda i svet kod antičkih mislilaca sa optikom Kantove tehnike prirode*. Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine.
- Temkin, O. (1935). Studies on late Alexandrian Medicine. I. Alexandrian Commentaries on Galen's 'De Sectis ad Introducendos'. *Bulletin of the Institute of the History of Medicine*, 3(6), 405–430.
- Trnavac, V. (2021). *Zdravlje drugih. Pokušaj uspostavljanja jedne metodoontologije zdravlja*. (Završni master rad). Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Odsek za filozofiju.

²⁶ Tomislav Novaković, *Atomika Kantove Kritike čistog uma. Načela praktične logike*, Desire, Beograd 2010. (Studija na oko hiljadu strana.)

- Vlahović, D. (2020). Kako su Kant i Hegel uklonili zakon o zdravstvenoj zaštiti: Zakon o prvorodnom grijehu. *Arhe*, 32(16), 295–323.
- Voelke, A. J. (2017). *Filozofija kao liječenje duše*. Zagreb: Sandorf&Mizantrop.

Kant and the *Health*: Through the path(s) of *methodoontological Health of ((all) others)*

SUMMARY

The author tries to reveal the basic threads of Kant's understanding of the *Health* from his *methodoontological* perspective in his conceptual project on the *Health of the Others*. The basic idea of the research is to shed light on the most important moments when it comes to the constitution of the concept of *the Health* by the philosopher who made the entire German classical idealism possible – Immanuel Kant (1724–1804). The paper will show how Kant separated constitutive and normative principles for *the Health*, such as the Stoic *universal remedium – Dietetics*, from regulatory ones such as pharmacy and surgery, because not only was Kant a supporter of Plato's idea of the unity of spiritual, mental and physical *Health*, rather, in meeting the birth of medicine as a modern science, he skilfully defended the famous catchphrase that it is *better to prevent than to cure*. It will also be shown that for the realization of such a project, it was necessary to adhere first of all to the *principle of mind - philosophy as the Other*, but also to preserve the possibility of looking at that, as well as other moral-practical problems, as well as purposes from different perspectives and thus enable to (and) Approaches to *the Health* by breaking through an interdisciplinary - *par excellence methodoontological path*.

Keywords: Immanuel Kant, *the Health*, *methodoontology of Health*, *Others*, otherness, medicine, normative, regulative, Dietetics, pharmacy, surgery.